

AALBORG UNIVERSITY
DENMARK

Aalborg Universitet

Ejendomsret, pavelig jura og ærkebiskoppelig teologi - tre notitser

Nielsen, Torben Kjersgaard

Publication date:
2005

Document Version
Tidlig version også kaldet pre-print

[Link to publication from Aalborg University](#)

Citation for published version (APA):
Nielsen, T. K. (2005). *Ejendomsret, pavelig jura og ærkebiskoppelig teologi - tre notitser*. (s. 15).

General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal -

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us at vbn@aub.aau.dk providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

Kollokvium om 1200-tallet, Viborg d. 27.5.2005

”Ejendomsret, pavelig jura og ærkebiskoppelig teologi – tre notitser”

Af Torben Kjersgaard Nielsen, Aalborg Universitet

1. Indledende bemærkninger

Jeg har stillet Erik Oksbjerg i udsigt, at jeg ville sige noget om Dominikanere, Franciskanere, fattigdom og ejendomsret; blandt andet med udgangspunkt i det oplæg, han selv har sendt rundt. Det vil jeg ikke alligevel. Det har flere årsager, vigtigst min egen uvidenhed, men også at den litteratur, jeg havde håbet på ville dukke op, ikke kom. Så derfor.

Det jeg i stedet vil – efter at have skævet til, hvad de øvrige oplægsholdere vil bidrage med i dag - er at kommentere lidt, måske indirekte, på Erik Oksbjergs oplæg om ejendommeligheder i Jyske Lov og årsagerne til disse. I sit oplæg udnævner Erik Oksbjerg den gregorianske reform og navnlig dens aflægger hos pave Innocens III til en vigtig baggrund for også dele af den danske landskabslovgivning. Jeg vil derfor give en kommentar, der berører pavens forhold til den almindelige ret - *ius commune*, og i den forbindelse vil jeg give et par eksempler på, hvorledes denne pavelige retsopfattelse tilsyneladende kommer til udtryk.

Den pavelige retsopfattelse af *ius commune* kom til udtryk i reskripter fra Innocens III til den danske ærkebiskop Anders Sunesen, som Erik Oksbjerg også udnævner til en af de vigtige reformatorer og tænkere, der kan have været på spil i forbindelse med lovarbejdet i Danmark. Ærkebiskoppen var jo forfatter til en latinsk parafrase over Skånske Lov, som er særdeles interessant at studere, fordi den i passager har et kommenterende forhold til sit forlæg. Man får således noget at vide om Skånske Lov ved at læse AS' parafrase.

Selv efter at have lavet disse små juridiske nedslag hos Innocens III og AS gennem de sidst par dage, står det mig ikke ganske klart, om det, jeg vil sige i dag har konsekvenser for den opfattelse af problematikker i Jyske Lov, som Erik Oksbjerg fremlægger i sit oplæg. Det kan vores diskussion måske afdække. Altså til sagen.

2. Innocens III og den almene ret – *ius commune*

Der har i forskningen været en intens diskussion om karakteren af og omfanget af Innocens III's juridiske uddannelse. De fleste er enige om, at manden var en stor teolog, efter tidens normer, og også hans politiske og historiske betydning for udviklingen af det middelalderlige pavedømme står uomtvistet.

Nogle forskere har – med udgangspunkt i Innocens' mange bevarede diplomer, hvorefter en del endte op i senere autoritative versioner af kanonisk ret, især Gregor IX's *Liber Extra* fra 1234 – vurderet Innocens til også at have været juridisk uddannet, endda at have studeret under den berømte kanonist Huguccio (d. 1210). Andre, især den amerikanske forsker Kenneth Pennington, har bestridt – med udgangspunkt også netop i Innocens' dekretaler - at paven har besiddet en formel juridisk uddannelse. Man kan måske indvende mod denne diskussion, at det vel ikke er så afgørende om paven var juridisk uddannet eller ej, det vigtigste må vel være dekretalernes indhold i politisk-historisk forstand og deres skæbne i juridisk-videnskabelig forstand.

Om han nu har været jurist af uddannelse eller ej – og det har han nok ikke – så er der nemlig stadig et klart juridisk, principielt indhold i mange af hans diplomer. Og de er blevet brugt i efterfølgende lovsamlinger, og de er blevet undersøgt, diskuteret, splittet ad og indsat forskellige steder i forskellige sammenhænge – og er dermed blevet hævet ud over deres oprindeligt kasuistiske udgangspunkt. Dekreterne er blevet til jura.

I denne sammenhæng vil jeg gøre lidt ud af to begreber, som har optrådt i Innocens' retlige ytringer, bl.a. i diplomer til den danske ærkebiskop Anders Sunesen, og som viser et bestemt forhold til almen ret – eller *ius commune* – som måske kan være med til at kaste lys over, hvad der kunne ligge bag også ærkebiskoppens retlige tænkning.

Vi skal lidt vidt omkring, men hav tålmodighed med mig. Jeg skal nok vende tilbage. Håber jeg.

En væsentlig del af europæisk retstænkning er udviklingen af juridiske maksimer, grundsætninger der kan videregive et principielt juridisk indhold, der overskrider den enkelte retslige tvists egenkarakter, om man vil. En sådan maksime er for eksempel formularen "*necessitas legem non habet*" – 'nødstilfælde (eller nødvendighed) kender ingen lov' – på dansk ofte: 'nød bryder alle love', altså at lov kan sættes ud af kraft i et åbenbart nødstilfælde. Selvom flere vil skrive denne sentens tilbage til romerret, så kendes den faktisk ikke derfra, men er i stedet en kirkeretlig maksime, der – så vidt man umiddelbart kan se – kan skrives tilbage til den ærværdige Beda (673-735). [Romerretten opererede med nødsfald som en undtagelse fra retlige sanktioner, men generaliserede aldrig begrebet for alvor].

Efter Beda fik maksimen i tidlig middelalder sin klassiske form, da Pseudo-Isidor i 800-årene forfalskede og opfandt en række pavelige dekreter m.v. Heri argumenterede han for, at man ikke skulle celebrere messen på ikke-konsekreerede steder, '*med mindre det påkræves af den højeste grad af nødsfald, thi nødsfald kender ingen lov*' [*nisi pro summa necessitate contingat, quoniam necessitas legem non habet*].

Senere genfindes maksimen hos Gratian (1140), hvor den hedder, i ikke særligt mundret dansk: '*Thi det er sådan, at nødsfald kender ingen lov, men den skaber loven for sig*' [*Quia enim necessitas non habet legem, set ipsa sibi facit legem*]. Maksimen udviklede sig således fra

en oprindelig bekymring for celebrering af messen til et generelt princip i både privat og offentlig ret.

Den berømte middelalderjurist Huguccio gav maksimen sin anerkendelse ved at skrive: *'I nødsituationer er en person ikke underkastet loven og ikke kaldt en lovbrøder, dvs. skyldig i at overtræde loven, selvom den person har gjort andet end hvad loven befaler'* [Idest in necessitate positus non subest legi, non dicitur legis esse transgressor, idest reus transgressionis, licet alia faciat quam precipiat lex]

Disse overvejelser over nødtilfælde og nødsituationer førte yderligere til, at enhver jurist i almen ret ville kunne konkludere, at *'i nødtilfælde er al ejendom fælles'*.

Kanonisterne kunne nu diskutere karakteren af nødtilfælde og placere det inden for det diffuse begreb om *naturret*: Nødsfald kunne således resultere i, at en fattig mand kunne stjæle fra en rig mand, uden at blive straffet for det, fordi naturretten sikrede enhver en ret til sit eget underhold.

I mange kanonisters og teologers øjne var naturretten at betragte som en slags forløber for menneskets positive ret; en slags urtilstand, hvor mennesket opførte sig fornuftigt og moralsk uangribeligt. I naturretlig forstand ville en trængende mand således ikke være en tyv, fordi han måtte forvente, at dem, der havde i overflod ville dele ud til ham, der jo manglede. Hvis ikke de gjorde det, kunne han ustraffet tage, hvad han behøvede.

Og det var jo ikke noget problem, da naturretten herskede, for udgangspunktet for et sådant synspunkt er, at dengang var ejendom fælles.

Men i den virkelige verden var der blot det problem, at naturretten var blevet suppleret; nogen vil sige: havde måttet vige for menneskets ret. Dermed blev også problemet om forholdet mellem fælleseje og privateje virkelig påtrængende.

Man forsøgte at forklare, at begrebet om fælleseje, når det dukkede op i den virkelige verden, syntes at være en rest; en henvisning til en nu forsvundet naturret, der var blevet afløst af menneskets ret eller den guddommelige, positive ret. Det 7. bud lyder jo: Du må ikke stjæle. Men dette løste jo ikke problemet, når man i kirkefædrene kunne læse, at *'brugen af alle ting, burde være fælles for alle'*, eller at *'ingen må kalde det for sit eget, som er fælles'*. Som Gratian inddrog kirkefædrene St. Ambrosius og St. Clemens i sin *Decretum*, så fremstod det nærmest som om, fælleseje var et permanent element i et kristent samfund, der indgød dette samfund retfærdighed og barmhjertighed (se Tierney s. 71-2).

Huguccio, som vi mødte før, kunne ikke forlige sig med den tanke, at naturretten blot var en uddød ret, og erstattet af menneskers reguleringer, at naturretten sådan kunne blive forældet. Derfor måtte den almene, positive ret nødvendigvis indpasses i naturretten. Derfor hævdede han naturrettens overhøjhed og kunne derfor mene, at når naturretten sagde, at alle ting var fælles, så var det sådan det var. Men hvordan nu passe naturretten ind i den positive rets univers, hvor enhver kunne se, at det ikke forholdt sig så uskyldigt med det fælles og det private? Huguccio argumenterede for, at i naturretlig forstand betød dette, at alle ting er fælles, at de skal deles med andre i nødsfald.

Forholdet til den positive ret bestod i, mente Huguccio, at *'fornuften fører os frem til den antagelse at vi alene skal beholde det som er nødvendigt og dele ud af det, der er tilbage til de trængende'*. (Tierney s. 72)

Derved flyttes opmærksomheden over på den private ejendomsret i stedet for fællesejet. Hos Huguccio bliver dette til, at privateje er en social institution, der kan og bør indeholde forpligtelser. Privateje er i denne forstand både privat og fælles. Privat i den

forstand, at ejerskab og administration hørte hjemme hos individer, men fælles i den forstand, at jordisk gods skulle deles med andre - i nødstilfælde.

Nødstilfælde ophævede altså loven, enedes juristerne om, især i *tvingende* nødstilfælde. Vendingen ses ofte som '*tvingende nødvendighed*': *urgens necessitas*.

I flere af Innocens III's breve var *urgens necessitas* en del af et begrebspar, hvis anden del var *evidens utilitas* – indlysende nytte. *Utilitas*-begrebets udvikling kan ligeledes følges, om end lige så dunkelt, hos kanonisterne. En berømt maksime, som er udviklet af kanonisk ret, er udtrykket "ne crimina remaneant impunita" – at '*forbrydelser ikke bør forblive ustraffede*'. Men det var i Innocens' pontifikat, at denne maksime blev knyttet sammen med et begreb om nytte – *utilitas*.

Det skete i det første år af hans pontifikat, hvor paven i sin gennemgang af de pavelige arkiver – som enhver nyvalgt chef, skulle han vel lige checke hvordan butikken egentlig havde det – fandt en skrækkelig sag. Det viste sig nemlig, at under Alexander III's pontifikat (1159-81) var det lykkedes en ungarsk prælat under besøg i arkiverne at skære to foliosider ud og fjerne dem. Det er klart, at sådan noget ikke er acceptabelt: Hvis ikke man kan stole på de skriftlige efterladenskaber, så er verden rystet og de vante autoriteter truede. Derfor skulle denne forbrydelse straffes, uanset at det jo var nogle år siden, den var begået. Innocens skrev til den ungarske konge og bad ham mindeligt om at tage sig af det.

Dette brev – kaldet *Inauditum* – blev kommenteret af en af de kanonister, der glosserede Innocens' diplomer. I en obskur passage i romerretten havde det heddet, at '*skader (maleficia) ikke skulle forblive ustraffede*' og lidt senere i samme passage, at '*straf for skader tjener offentlighedens nytte*' (pro utilitate communi). Romerretten havde i denne sammenhæng behandlet en sag om slaveejerers ret til kompensation for skader på deres ejendom.

Innocens – eller den kuriale jurist, der havde forfattet pavens brev til den ungarske konge – foretog altså en smart sammentænkning af forskellige dele af romerretten.

Brevet til den ungarske konge fik ikke nogen stor karriere i kanonisk ret; kun en enkelt kanonist inkluderede brevet i sin retssamling. Derimod dukkede sammenkoblingen af offentlig nytte og nødvendigheden af straf op i et andet dekret fire år senere. Dette dekret var stilet til Anders Sunesen d. 10.9.1203.

Brevet – *Ut famae* – handlede om, at AS havde forespurgt Innocens, om ærkebiskoppen kunne lade verdslige personer fange undvegne og forbryderiske gejstlige, uden at de verdslige løb ind i en ekskommunikationsdom for at lægge hånd på gejstlige. Hertil svarede paven, at det var i orden, hvis man gjorde det uden brug af unødigt vold.

Argumentationen for denne undtagelse fra kanonisk ret var, at det var til '*offentlig nytte, at forbrydelser straffedes*'. I Innocens' brev er det oprindelige *maleficium* skiftet ud med det voldsommere ord *crimen*. Maksimen blev hermed overført fra privat ret og private søgsmål til offentlig ret - *ius commune*.

Nytte og nødvendighed var altså under Innocens' pontifikat udviklet til aktive juridiske begreber; begge understøttet af håndfaste juridiske maksimer. Og øjensynligt ville de være brugbare i forbindelse med disput over ejendom. Men var de i virkeligheden andet end ideale fordringer i et hav af synd?

I flere af brevene fra Innocens til AS optræder begrebsparret nødvendighed og nytte – *necessitas et utilitas*. Ingen af optrædenerne sker i forbindelse med ejendom. Begrebsparret ses oftest i breve, der handler om at dispensere fra alment anerkendt kanonisk ret; eksempelvis sager om gejstlige, der på trods af at være født uden for ægteskab, alligevel skal indsættes i bispestol, bl.a. Valerius som ny ærkebiskop over Sverige og indsættelsen af en ny biskop i Finland (DD 1:4 nr. 126 og 161 fra hhv. 1207 og 1209).

De oprindeligt naturretlige begreber 'nytte' og 'nødvendighed' blev altså helt bestemt anvendt til at dispensere fra kanonisk ret, mens nytte og nødvendighed ifølge de kanonistiske retslærde også kunne eller måtte lægges til grund i almindelig ret om ejendomsforhold.

I modsætning til de enkelte kirkeretslige sager mellem Innocens og AS ved vi ikke noget om, hvilke situationer, der kunne retfærdiggøre, at nytte og nødvendighed kunne anvendes i almenretten. Men vi har et enkelt brev, der måske alligevel peger på nogle vanskeligheder og en vis tilbageholdenhed fra den juridisk velorienterede paves side – på trods af naturretens fortrin – overfor at kræve naturretens principper implementeret i almenretten og dermed i den reale, syndige verden.

I løbet af 1205 havde AS oversendt paven en række bestemmelser til pavelig stadfæstelse. Innocens kvitterede d. 19. januar 1206 for modtagelsen.

Lad mig citere Innocens: *"Velsignet er Gud, ophavet til alt godt, han, som har værdiget sig til at give dig indsigt så vel som nidkærhed, således at du som en fremsynet og agtværdig mand i dit sind retter blikket mod sådanne ting, som kan kaste glans over den hellige kirke og få den til at stråle midt i denne verdens mørke. Ordhyden af nogle bestemmelser, som du vides at have givet for at opføre kirken i pryde og hæder, er jo blevet læst op for os personligt, i hvilke du i overensstemmelse med de forskellige egnes forskellige skikke har fastsat mange ting, der, som vi håber, bliver frelsebringende for indbyggerne."*

Det er umuligt at afgøre karakteren af AS' bestemmelser, men henvisningen til forskellige landes forskellige skikke [og her er i øvrigt en fin kompliment til AS fra Innocens, idet der er tale om en anerkendelse af, at AS har anvendt en skik, som siden Isidor af Sevilla har været anerkendt som fornuftig og pragmatisk] lader ane, at det

ikke er bestemmelser, der i øvrigt ville falde under kanonisk ret. Dog får vi visse antydninger i pavens tekst.

Henvisningen til, at bestemmelserne vil kunne få kirken til at stråle i denne verdens mørke, og til, at bestemmelserne kan have en frelsebringende effekt for indbyggerne, lader ane, at det *kunne* have noget at gøre med donationer og gaver til kirken. Altså alligevel noget med ejendomme og overførsel af værdier. Det er i hvert fald mit bud.

Her svigtede den ellers så magtfulde pave imidlertid. Innocens ønskede *ikke* at stadfæste disse jo ellers ganske fornuftige bestemmelser. Han skriver: *"Men skønt du i ydmyghed har bønfaldet os om, at vi vilde værdiges at bestyrke og bekræfte omtalte bestemmelser ved vor apostoliske stadfæstelse, har vi dog anset det for sikrest ikke at meddele stadfæstelse specielt for dem, for at vi ikke med en sådan stadfæstelse skal synes at fastsætte almen ret."* (DD 1:4 nr. 112)

Angiveligt viger paven tilbage fra at fastsætte almen ret. Lå det uden for hans kompetence, trods alt? Vi ved ikke, hvad der lå bag, men interessant er det sandelig, at paven, som betragtede sig i andre sammenhænge som placeret mellem Gud og mennesker, som udstyrede sig og sit embede med almægtige redskaber som *plenitudo potestatis* – *magtens fylde* og opfattede sig som *Kristi stedfortræder* – *Vicarius Christi*, at netop han skulle vige tilbage, fordi det kunne se ud som om han fastsatte almen ret i Danmark.

Det har givetvis irriteret AS, og måske har paven været klar over det. I hvert fald afsluttede han sit brev med at fedte for ærkebiskoppen: *"Men eftersom vi ud af kyndigheden hos den, der giver bestemmelserne, slutter os til, at de er al agtelse værd, befaler vi som vor vilje, at du på vor myndighed sørger for, at det, som du fremsynet har overvejet og bestemt, overholdes ubrødeligt i din kirkeprovins."*

Måske har AS taget tyren ved hornene og forsøgt at indføre bestemmelser i det danske lovmateriale, der ville sikre en overførsel af ejendom til kirken. Måske var det en lovgivning, der med henvisning til naturrettens bud om fælleseje og den fattiges behov for understøttelse, og ellers med henvisning til, at nød kan bryde alle love, for alvor kunne få den fattige kirke (!) til at stråle midt i verdens mørke og - dermed - bringe frelse til indbyggerne? Vi ved det ikke.

3. *Hexaëmerons* syn på ejendomsretten

Udover sin lovkyndighed som forfatter til i hvert fald en latinsk parafrase over Skånske Lov var AS også en dygtig teolog og digter. Således er AS også forfatter til et ganske anderledes værk, nemlig *Hexaëmeron*, et teologisk læredigt over 8040 heksametre. Jura og teologi var ikke adskilte størrelser for AS, så lidt som disse begreber vel er det for andre teologer. På trods af, at *Hexaëmeron* i sin ydre form er en versificering af skabelsesberetningen, må digtet karakteriseres som et kompendium over store dele af det 12. århundredes gængse teologi. Derfor er værket interessant udover for et studium af AS, og jeg vil med støtte i *Hexaëmeron* se lidt nærmere på AS' opfattelse af ejendomsretten.

I *Hexaëmeron* skriver AS: "*Ejendomsretten er Menneskets Synd, som det øved' mod Jorden, Da han som Ejendom hævded' den Mark, som vor Skaber os skænked' Ej som et Særeje, men som en Lod, der for alle er fælles*" [2564-6].

AS synes at være af den opfattelse, at ejendom og ejendomsret hører til syndens tid: Det fandtes ikke før syndefaldet, men kom til dér. Hvis mennesket ikke havde syndet kunne mennesket "*samdrægtigt ved alt sig i Fællesskab fryde*" [2550].

Hvis man altså i en tænkt situation af ikke-syndefald alligevel ville have hævdet noget som sit personlige eje, så ville man have syndet (en højst teoretisk diskussion; det er

tydeligt) [2550-3]. AS bliver herefter lidt mere konkret: Hvis man – stadig i denne situation uden syndefald - med loven i hånden (dvs. menneskenes lov) ville have nægtet en anden at låne noget, så ville man også synde, fordi det ville være et brud på fællesskabets lov (den oprindelige gudgivne).

I denne situation uden syndefald: Hvis man hævder at eje noget (en ting) og nægter at låne det ud på et rimeligt forlangende (en ager til en sti er eksemplet i Hexaëmeron) begår man en synd, fordi *"en tjener bør ikke mod Guds [vilje] hævde sin vilje"* [2555] – og hvorfor ikke? Fordi, som AS skriver – og det er faktisk vældigt interessant og siger noget om menneskets magt over Gud egentlig: *"Ej burde Ting, der er tilladt af os, men som Gud ville afslå, Bringe Guds Vilje i Strid med sig selv og i indbyrdes tvædrag"* [2556-7]

Stadig i en situation uden syndefaldet, ville Gud have grebet ind og straffet den formastelige, der havde opkastet sig til at hævde et ejerskab.

Men sådan er det jo ikke i den virkelige verden, desværre. I den virkelige, syndige verden er det tværtimod lykkedes mennesket at etablere ejendomsret. Den hævdede ejendomsret er ikke blevet erklæret ugyldig, men tværtimod er *"hans Dristighed kronet med Held som en ustraffet Handling"* [2571].

AS er en klog mand; han ved udmærket godt, at synder, som tåles længe, vil vokse sig større – *"Frækhed forøges i Grovhed, jo mer' den får lov til at trives"* [2573]. Derfor stiller AS spørgsmålstegn ved om det overhovedet er muligt at fjerne den syndsplet, som klæber ved ejendom. Og hér bliver han igen en smule konkret, når han taler om at hævde ejendomsret – men der er stadig tale om at moral støder sammen med virkeligheden: Man må nemlig forestille sig en retssituation, hvor det har været nødvendigt for en juridisk part at hævde sin ejendomsret. Det der er på spil i en sådan situation er jo det for AS urimelige, men reale, at en mand gennem sin hævde forsøger ved hjælp af en uret

(nemlig hævdet) at gøre en oprindelig uret (nemlig ejendomsretten) til ret (nemlig i den reale verdens forstand) overfor nogle andres lige så uretmæssige (i moralsk forstand) krav.

Hvordan løser man så det problem, at vi lever i en syndig verden, som fordi synden er blevet tålt længe, blot er blevet større og dermed vanskeligere at fjerne? Hvordan løser man det problem, at ejendomsretten, som en oprindelig synd, er til stede og ofte genstand for retslige konflikter? Vi kan jo ikke have en situation, hvor ejendomsrettens oprindelige synd hele tiden forøges? AS løser problemet ved at gå tilbage til en tænkt situation lige efter syndefaldet – eller i hvert fald for lang tid siden.

Han forestiller sig, at en mand har hævdet ejerskab til en mark lige siden *"Mennesket angred' den Skyld, som han havde sig påført"*, og at Gud derfor havde tilstedt ham *"Ret at erhverve sig Boskab"* [2579-80]. Og denne ret – denne ejendomsret, som er ham tilstedt af Gud – har han fået fordi, den skal virke som *"Støtte for skrøbeligt Kød"* [2581]: Mennesket er sygt, syndigt, og har derfor brug for *"blidere Kår, end man under den Raske"* [2582], dvs. den ikke-syndige. Derfor er ejendomsret i orden, alligevel: *"Rimelig Årsag til Ejendomsret er da Mennesket skænket, Det, som var sygt, havde Støtte behov, måtte have sit eget."* [2585-6]

Den reale verden fungerer som en slags evig undtagelsestilstand: Hele tiden skal der foretages særskilte manøvrer, pga. *'nødvendighed'* og *'nytte'* i den forhåndenværende situation. En bestandig opvejning af mindre onder overfor større onder.

Dette princip illustreres af AS lige efter dette ejendomsretlige afsnit. Her sammenligner AS nemlig direkte til en mand, som på trods af et løfte om at leve i afholdenhed alligevel tager sig en hustru. Hvis manden derpå i sit ægteskab selv insisterer på eller tager initiativ til et ægteskabeligt samvær, så sker det i synd – han *"må fortryde, at du nu som gift har bundet dig til Eden"* [2590]. Derimod, hvis hustruen i dette ægteskab forlanger sine rettigheder og

dermed mandens opfyldelse af sin ægteskabelige pligt (og en sådan var der tale om ifølge kanonisk ret), ja så er det straffrit for manden at udøve dette.

Jeg ved faktisk ikke rigtig om parallellen er så lysende klar, men den anføres i hvert fald i værket.

Hos AS har derfor begge ret til henholdsvis mark og sti, men ingen har fortrin – og de kan jo ikke eje den begge to. Og man kan måske forestille sig – han siger ikke direkte noget om det i afsnittet Hexaëmeron -, at AS har betragtet retssager, hvor hævde og oprindelige ejendomsret har skullet 'bevise' gennem mededsmænd, som den rene vederstyggelighed; en cementering af en oprindelig uret, gennem bevisformer, der opmuntrer til menneskets dårlige sider: forglemmelse, mened og ond vilje. Men det er jo blot en tanke.

Ekskurs: Nedenstående udsagn findes ligeledes i AS' parafrase af Skånske Lov, og udtrykker dér en ideal fordring, en retstilstand, som bør efterstræbes, men som ingenlunde er indført endnu.

I en diskussion om det 7. bud: Du må ikke stjæle, og i en underdiskussion om renter, skriver AS: "..., *Dog den kanoniske Lov hjemler Ret til at kræve Erstatning, Skønt efter borgerlig Sædvaneret man det ej kan forlange; Ligesom Tjenestekvinden har Pligt til at hystre sin Frue, Borgerlig Ret for en kirkelig Lov må i Støvet sig bøje, Kirken er Herskab, og Menneskers Lov er den lydige Terne, Må den kanoniske Ret være tro og bevise den Ære, Følge dens Fodspor med ydmyge Fjed for at vinde dens Nåde.*" (2981-2987)

4. Om *De miseria humane conditionis*

Erik Oksbjerg anfører i sit skriftlige oplæg, at Innocens med sit skrift om den menneskelige elendighed – *De miseria humane conditionis* – er delvist medansvarlig for den

tænkning om menneskelivet, der udvikledes blandt kirkens folk i højmiddelalderen og som kan ses i idéstrømningerne helt op til Luther.

Det er i hvert fald sandt, at i dette værk udfoldes en virkelig misantropisk tænkning. Den senere pave skrev blandt andet: *"Hvilken skandaløs værdiløshed ved den menneskelige væren, hvilken værdiløs skændsel! Sammenlign blot med urterne og buskene; disse frembringer blomster, løv og frugter; du, derimod, kun fluer, lus og orme. Af disse flyder olie, vin og balsam, af dig kommer kun slim, urin og lort. Disse udånder sød duft, du efterlader en afskyelig stank. På frugten kan man kende træet: Et godt træ kan ikke bære dårlige frugter, og et dårligt træ kan ikke bære gode frugter"* (Matt. 7,18)

Og videre, i en blanding af næsten lægevidenskabelig observation og kuldegysende skræk: *"Vær opmærksom på, hvad barnet i moders liv lever af! Det ernærer sig med sikkerhed af menstruationens blod, siden dette jo udebliver hos kvinden efter besvængning, vel sagtens for at barnet kan ernæres med det. Om dette blod hedder det nu, at det er så urent og afskyvækkende, at ved berøring med det hører frugter op med at spire, vingårde udtørres, planter vil dø, træerne ville miste deres frugter og hunde, som spiste af det, ville blive gale. Den brystfældighed, der hidrører fra den menneskelige sæds fordærvedhed, tilegner fosteret sig på den måde, at det ernærer sig gennem dette blod. Af denne grund er det muligt, at børn fødes, som allerede ved fødslen lider af spedalskhed eller elephantiasis."*

Men – og det er jo derfor, at man kan citere så lystigt fra værket – det er jo åbenlyst overdrevet. Selvfølgelig kan *De miseria* anskues teologisk, og derved giver den udtryk for en række opfattelser, som herskede i tiden, og som har været præget af en elendighedstænkning, der kan være svær at forstå i dag.

Men den kan samtidig betragtes som en art stiløvelse inden for en velafprøvet litterær genre. Det er også vigtigt at huske på, at *De miseria* skulle have været fulgt op af en anden

litterær stiløvelse, nemlig et værk som på samme allegoriske måde behandlede menneskelivets værdighed – *De dignitate*. Men der kom vist nok et pontifikat i vejen.

Blot dette: *De miseria* kan ikke stå alene i en bedømmelse af, hvordan Innocens III har set på menneskets natur og adfærd i denne verden. Vi skal heri også tage hensyn til hans dekreter, hans *Gesta*, hans øvrige teologiske værker og hans politiske praksis i løbet af sit pontifikat: Pastoral omsorg.

Litteratur:

- Kenneth Pennington, Innocent III and the Ius commune, in *Grundlagen des Rechts: Festschrift für Peter Landau zum 65. Geburtstag*, Hrsgb. Richard Helmholz, Paul Mikat, Jörg Müller, Michael Stolleis (Rechts- und Staatswissenschaftliche Veröffentlichungen der Görres-Gesellschaft, NF 91; Paderborn: Verlag Ferdinand Schöningh, 2000), 349-366
- Brian Tierney, *The Idea of Natural Rights. Studies on Natural Rights, Natural Law and Church Law 1150-1625*, Atlanta 1997
- *Diplomatarium Danicum* 1. rk. Bd. 4
- Anders Sunesen, *Hexaëmeron*. På danske vers v. H.D. Schepelern, Kbh. 1985
- Lothar v. Segni, *Vom Elend des menschlichen Daseins*, übersetzt v. Carl E. Geyer, Hildesheim 1990
- Torben K. Nielsen, *Cölibat og kirketugt. Studier i forholdet mellem Innocens III og Anders Sunesen, 1198-1220*, Århus 1993

Torben Kjersgaard Nielsen

Åbyhøj d. 25.maj 2005